

Рік XI.

Р. 1902 кн. V.

Т. XLIX.

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

виходять у Львові що два місяці під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTHEILUNGEN

DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG

REDIGIRT VON

MICHAEL HRUŠEVŠKYJ.

XI Jahrgang.

1902, V B.

B. XLIX.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Бедиряного.

Вийшло 25/X с. с. 1902.

Miscellanea.

Кілька заміток до „Чуда св. Климента, папи римського“.

До історії Климентової легенди, що слідить тепер на сторонах нашої часописи др. Франко, хочу я додати одну подробицю з свого становища.

В Извѣстіях II отд. акад. наукъ за р. 1901 (I кн. с. 1—8) опублікував проф. Соболевский з рукописи 2-ої пол. XV в. інтересне слово про чудо св. Климента, безперечно руське, але на жаль — анонімне. Написане чи проголошене воно було в Києві*), як справедливо запримітив видавець; з кінцевої молитви до Климента здогадується він, що слово було „проголошене або прочитане“ коло його мощей — в київській церкві Десятинної Богородиці. Належить лише додати, що се не перше слово, звязане з мощами св. Климента в Києві: давно звістне иньше слово, також анонімне, проголошене при тих же мощах (видане в частині кн. Оболенським в Кієвлянині за р. 1850), тільки те, як побачимо, належить пізнійшим часам.

III. видавець, публікуючи се слово, не схотів запускати ся в близьшу аналізу слова. Я позволю собі доповнити його замітку кількома увагами, котрі можуть послужити додатком до спостережень дра Франка, які дасть він до нашого слова в загальнім комплексі легендарного матеріяла про св. Климента.

*) Так як читаємо його тепер, не має воно ніякого вступу до слухачів, але можливо, що такий вступ відкинено при записи, або й ще пізніше.

Пічну від хронології. Кілька згадок „Чуда“ вказують на часи розмірно ранні. Тоді ще між Києвом і Херсонесом існували живі зносини, люде навіть на прощу до Херсонесу ходили, як виходило-б з слів про чудо при мощах св. Климента, що повторюєть ся „и до нынешняго дни“ — „и сему же убо сіце бывасму, се в нас благочестія любовници и гражане херсоньстїи слышавше на видѣніе чюдеса великаго сристаху ся“. Сеж могло мати місце хіба тільки не пізнійше третьої четвертини XI в., перед половецькою грозою, що перервала на завсіди свободний рух по степовим дорогам.

На такіж розмірно ранні часи вказують, на мій погляд, слова про християнізацію Руси — „идѣже жерьтвища бѣсом быша, ту святѣа церкви славять Отца и Сына и святаго Духа, еже пришествіемъ святаго Климента сотвори ся и утверди ся“. Очевидно — на мій погляд принаймні — християнізація Руси для автора Чуда була фактом сьвіжим, непередавненим, до котрого звертала ся раз у раз гадка побожного чоловіка, як то бачимо у Іларіона, в найдавнішій літописи і у иньших письменників XI в. Додам, що наведена фраза таки й нагадує Слово Іларіона: „В единомъ время вся земля наша въслави Христа со Отцемъ и съ Святѣмъ Духомъ. Тогда начатъ мракъ идольскій отъ насъ отходити, и заря благочестія явиша ся, тогда тьма бѣсовскаго служенія погыбе и солнце евангельское (див. порівнянне Климента з сонцем у Чуді) землю нашу осія, капища разрушиша ся, а церкви поставляють ся, идоли сокрушають ся и иконы святѣхъ являху ся“, і т. и. Досить близький до Слова й стиль Чуда. Се також твір „вищої школи“, як я її називаю (Іст. України-Руси III с. 453) — твір риторський, з штучною будовою, пишними порівняннями, паралелізмами, діяльогами, гладкий і зручний; тільки Іларіонового „прѣводного“ толковання в нїм нема. (Коли б пошукати до Чуда пізнійшої паралелі, то ще скорше-б можна вказати на Кирила Туровського, з його „ізукрашеними“ оповіданнями сьвята, річами дїєвих осіб, і т. и.). Я-б позволив собі назвати автора київським ритором другої половини XI в., що писав не без вплива Іларіонового Слова, проголошеного в тій же церкві Богородиці Десятинної, й подібно як Іларіон, належав до київської риторської школи XI в. — більше репрезентантів сеї школи з того столітя ми й не маємо.

Коли я з одного боку поставлю Чудо св. Климента в залежність від Іларіонового Слова о законі, то з другого боку в безпосередній залежности від Чуда стоїть згадане

вище інше похвальне слово Климентови. На жаль, се остатне досі не видане вповні — тільки його кінцева похвала. Але й вона має виразні вказівки на пізніші часи — не скорше середини XII в.: св. Володимир зветь ся в ній „прародителем“ і „праотцем“ тодішнього київського князя, а се може належати тільки до часів, коли в Київі сиділи потомки Мономаха, що був лише правнуком св. Володимира, отже генеалогічно не так був віддалений від нього. Зрештою Похвала досить виразно натякає на часи упадка Київа, коли він жив дуже трівожним житем, а сеніорат київського князя був лише порожнім титулом без реального змісту. На жаль, не можемо зреалізувати ще одної вказівки Похвали: вона проголошена з нагоди оновлення церкви Десятинної Богородиці, але такого факта наші літописи не записали. Можна тільки такий здогад висловити: церква була сильно пограблена під час київських погромів 1169 і 1203 р. (інших нагод до оновлення нам не звістно), між сими двома погромами в Київщині сидів кн. Рюрик, що мав „любовь несытну о зданьихъ“ і в 1194 р. перейшов до Київа; до цикля його „зданий“ (що лишив уже нам одну літературну пам'ятку — слово з нагоди будови стіни в Видобицькiм монастирі) дуже легко могло належати й оновленню старої київської катедрі. Але, розуміть ся, могло се оновленню стати ся й скорше, хоч з виїмком Рюрикового попередника Святослава, інші князі по р. 1169 так коротко й непевно в Київі сиділи, що ледво чи мали би пору займати ся „зданнем“.

Отже з сих наших хронологічних виводів виходило-б, що Похвала Клименту (так її буду звати) значно молодша від Чуда. Порівнянне сих двох творів вповні потверджує сю гадку: автор Похвали чимало живцем узяв з Чуда. Порівнянне не лишає місця сумніву, хто в кого запозичив: безпосередно порігачно зв'язаний з оповіданням про херсонську подію широкий період Чуда про славу Климента й його перехід на Русь — перенесено в Похвалу в формі відірваній і скороченій, навіть деформованій. З ним перейшла в Похвалу й антитеза давнішого поганства й сучасного християнства на Русі. За те широко розвинено потім в Похвалі алюзії до сучасних відносин Київа й спеціальні вказівки зроблено до оновлення церкви, бо з сеї нагоди проголошена сама Похвала.

Іларіонове Слово, Чудо Климента й Похвала — сі три слова отже, проголошені в тій самій катедрі, в ріжних часах, стоять у певній залежності від себе, під впливами одно одного, но-

сячи на собі печать тойж самої школи, київського риторства XI—XII в. Чи не вказувало б се на певну літературну проповідничу школу, звязану з київською катедрою?

Ми могли б тоді пригадати ще одно імя, звязане з нею — також репрезентанта „вищої школи“, „прѣводної“ манери — Кліма Смолятича. Але його імя все ще лишасть ся для нас в значній мірі „порожнім звуком“, бо для характеристики його як письменника знаємо занадто мало.

М. Грушевський.

Полтва — Полтава.

Подаю випись з книжки перехованої в урядї ґрунтових книг при ц. к. краєвім судї у Львові (в відділі старих документів) під назвою: „(Liber) Ractorum (Nr.) 16. folium 51, документ 13-ий, з котрого то документу слїдно, що ріка Полтва, що пливе через Львів, називала ся тоді (в році 1805) Полтава або Полтова. Розстрілив се слово низше я сам.

Praesentatum 12 Junii 1806 ad Nrum 7836. Vertrag, welcher heute am Ende gesetzten dato zwischen den Nachbarn als Benjamin Wolf et Moses Bardach Erben mit Zuziehung der Witwe Feiga Bardach bevollmächtigte des verstorbenen Hauseigenthümers Joseph Bardach Nr. 427²/₄ Eines, dann Mordche Arie, et Bluma Menkesin, und Eljoken, et Lea Loschin, Eheleute, und Hauseigenthümers Nr. 426 anderen Theils in Betreff der Forderung wegen Grund, und Vergütung der erbaut werdenden Scheidemauer sammt eichenen Schlauchen oder Kanale, Scheidefeuermauer folgendermassen unabänderlich auf ewige Zeiten beschlossen worden, und zwar: 1, Verzichten und entsagen erwähnte Hauseigenthümer Nr. 426²/₄ alle nahmen habende Praetensionen und Strittigkeiten in betreff den Zwistigkeit, wegen Grund, und sonstigen Forderungen, wider die erwöhnte Bardaches theils Hauseigenthümer, theils bevollmächtigte Nr. 427²/₄, wofür 2-tens die erwöhnte Hauseigenthümer Bardaches Nr. 427 sich erklären, und das Recht hiemit ertheilen, dass erwöhnte Hauseigenthümer Nr. 426²/₄ sowol die Benutzung der Scheidewand — um ohngefähr 24 Ehlen lang mit Inbegriff der Bestandtheile zur ebenen Erde, und drei Stock hoch, von Ende der gegenwärtig bestehende beiden Häusern Nr. 426 und 427²/₄ von Soliden, welche die Hauseigenthümer Bardaches Nr. 427 schon angefangen, und gänzlich ausgebaut werden wird, als auch die eichenen Schläuche und Kanale, nach Ausgang dieser 24 Ehlen